

4870

5411

ԹԷ ՀԱՅԸ ԻՆՉՈ՞Ւ ԶԻ ՅԱԶՈՂԻՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Գրեց՝

ՏԻԳՐ. ՏՕՆԻԿԵԱՆ

32(47.925)
S-84

1935

ՏՊ. ՄԱՀԱԿ-ՄԵՄՐԱՊ

32(47.225)

5-84

ԹԷ ՀԱՅԸ ԻՆՉՈ՞Ւ ԶԻ ՅԱԶՈՂԻՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Գրեց՝

ՏԻԳՐ. ՏՕՆԻԿԵԱՆ

4870

4870

1935

Թե հայր ինչո՞ւ չի յաջողիր փառափախան գեւնի վրայ

Ես կը կարծեմ թէ ժամանակ է այլեւս վերջ մը տալու խարդախ քաղաքականութեան մը որմէ այս դժբաղդ ազգը շատ բան կը տուժէ, հեռու էնթրիքան և խաբեբայ շաւղթաններէ, ազգին համար անհրաժեշտ է որ իր ճակատագրին հետ խաղացող մարդոց գիմակները վար տանուին և գիտնայ իր շուրջ դարձած բոլոր խաղերը և իրազեկ ըլլայ դառն իրականութեանց կարենալ շարունակելու համար իր ճամբան արեւի լոյսին տակ:

Զգուած ու քանած քանի մը վարձկան քարոզիչներու կեղծ ու պատիր և իրականութեան անհամարատախան քարոզութիւններէն, սրտի խոր ճմլումով մըն է որ հրապարակ կ'իջնեմ մերկացնելու համար քանի մը կենսական հարցերու շուրջ դարձած խաղերը որոնց մէջ էնթրիքն ու անհեռատեսութիւնը ձեռք ձեռքի տուած աւերներ կը գործեն և ազգին ապագան կը մթաղնայ:

Երէկ Դաշնակցութիւնն էր որ իր արկածախնդրութիւններովը ազգին արիւնը կը ծծէր և 40 տարի շարունակ իթօրիկ քարոզներ կը կարդար այս խեղճ

2002

93326-42

1447-2002

ազգին գլխուն, ճաշակեցինք և տեսանք անոնց գործերուն արդիւնքը: Այսօր ալ Ռոմի. Կուսակցութիւնն է օրուան քարոզիչը. Պօլոսեանի և Հրաչ Երուսնդի պէս վարձկան վարժապետներու բերնով մեզր ու կարագ կը հոսեցնեն հայրենի աշխարհի դռներէն ներս, և այս դժբաղդ ժողովուրդը ոչխարամիտներու յատուկ համակերպութեամբ մը կը ծափահարէ զիրենք տառնց անդրադառնալու թէ որ տատիճան համաձայն են իրողութիւններու հետ անոնց խօսքերը: Ասանք յղփացած սոյն ապուշ ծափերէն սիրամարգային գոռոզութեամբ մը արհամարհելու կ'ելլան բոլոր իրենցմէ դուրս մտածողութիւնները — կը ճառեն ու կը ճառեն, դրախտանման հայրենիքի մը մասին. ինչ հեշտ մեր ամենուս փափաքին և ակնկալութիւններուն համար բայց դժբաղդարար մեր քարոզիչ վարժապետներու տեսողութենէն շատ հեռու մնացած կան ախուր իրողութիւններ որոնք չեն համապատասխաներ իրենց գծած պատկերին հետ:

Պօլոսեան գիրք մը հրատարակած է «Երկու ամիս Հայաստանի մէջ» վերնագիրով, որմէ կը հասկցուի թէ անիկայ երկու ամիս շարունակ Հայաստանը ծայրէ ի ծայր չըջաղայելէ ետքը զրի տուած է իր ապաւորութիւնները, ըստ իրեն այնչափ մանրազնին կերպով քննած է իրերը և իրողարձութիւնները այն նորաստեղծ երկրին՝ որուն արտաքնոյցները անգամ իր ուշադրութենէն չեն վրիպած գանձնք գտնալով իր ճաշակին անյարմար. բայց Պօլոսեան զուրկ է այն դիւանագիտական հասկողողութենէն և այն խորազնին տեսողութենէն, որոնցմով կարելի պիտի ըլլար տեսնալ թէ ինչ չը կամութիւններ գոյութիւն ունին այդ դժբաղդ երկրին շուրջ նոյն ինքն իր պաշտպան և հովանաւորող պետութեան կողմէ: Եւ յաւակնութիւնը չունիմ պատ-

գաններ արձակելու. ընդհակառակը, ես պիտի փափաքէի որ մեր հանրածանօթ քարոզիչները գային փառացիօրէն դժակու: Այն ինչ որ ես կը տեսնեմ իմ վաթսուս գարուններու և քիչ մըն ալ քսան տարուան դիւանագիտական տապալէզին վրայ ստացած փորձառութիւններուս լոյսին տակ, այն ստեն ես ինքս աւաջին հրճուողը պիտի ըլլամ:

Ահա իկ իմ տեսածներս. մեր հանրածանօթ քարոզիչները շարունակ կը կրկնեն թէ Ռուսերը Հայաստանը իրենց հովանաւորութեան տակ տանելէ ետքը ոչ թէ Ազիքսանդրապոլի գաշնագիրը անգործագրելի ձգած են այլ Հայաստանը իրենց պաշտպանութեան տակ տանելով կը սատարեն անոր բարգաւաճման և վերելքին և իբրեւ իրենց աչքին լոյսը փայլուն ապագայ մը վերապահած են անոր: Գործնական ճամբուն մէջ ես հակառակը կը տեսնամ:

1. Ռուսերը Հայաստանը համայնափայտայնելէ ետքը բոն մը չըրին այնչափ խմբօրէն կացնահարուած Հայաստանէ մը յափշտակուած հողերէն գոնէ մէկ մասը Թուրքերէն եւ վերադարձնել տալու համար:

2. Բնակչութեանց 0/0 90ը հայութիւնով կազմուած քաղաքներ և տաւաններ Հայաստանի մաս կազմող կը մնան Վրաստանի կցուած:

3. Երկու հարիւր հազար բնակչութեան 95 0/0 հայութիւնով բաղկացած Գարապաղը կը մնայ Աւերապատկանի կցուած ինչպէս նաեւ Նախիջևանի գաւառները որոնց հայկական բնոյթը պտտմուկանօրէն անուրանալի է:

4. Թրքո-Պարսկական համաձայնութեամբ բոլոր արարատեան լեռնաշղթան Թուրքիոյ կցուեցաւ ինչ որ Մոսկուայի լսելեացն հաւանութեան արժանացաւ մինչդեռ Ռուսիոյ Հայաստանի սղնածուծը կազմող այդ գերազանցօրէն պատմական և ռազմական մեծ կարեւորութիւն ներկայացնող սոյն հողամասերուն համար կրնար իր բողոքի ձայնը բարձրացնել պաշտպանելով Հայաստանի իրաւունքները:

5. Անուրանալի է իր աջակցութիւնները Հայաստանի վերաշինական գործերուն համար, բայց Ռուսիան բան մը չընէր Հայաստանը հայութիւնով լեցնելու և հետեւաբար ներգաղթը քաջալերելու համար, յայտնի ըլլալով որ հայկական կառավարութիւնը ինք իրմով անբաւական է այդ գործը գլուխ հանելու համար:

Ուրեմն ակնարկէ է որ Ռուսերը վարանում մը ունին Հայաստանը քաղաքականապէս զօրացնելու համար, և այսօր Հայաստան կձկուած մեծ մասամբ ժայռոտ և հրաբխային հողամասի մը վրայ իր գոյութիւնը կը քաշքշէ երբ իր սեփական հողերէն կարեւոր մասեր կը շահագործուին իրմէ քառապատիկ սաւելի տարածութիւն ունեցող երկիրներու կողմէ, և այս բոլորը Ռուսերուն այնչափ հաւատարիմ ըլլալուն և անոնց աչքին լոյսը եղած ատեննին, ինչպէս մեր ասի քիչօթ քարոզիչները չեն վարանիր հաշակելէ ամէն անգամ որ առիթ մը ունին խօսելու միշտ յուսադրելով որ Ռուսիոն յարմար առիթներու կ'ստատէ Հայաստանի իրաւունքները վերադարձնել տալու համար: Զորամասնալի է որ 15 տարիէ իվեր ներկայ աննպատակ պայմաններու տակ տառապող ժողովուրդի մը քաղաքական իրաւունք-

ներուն պաշտպանութեանը համար յարմար առիթ մը չէ ներկայացել Ռուսիոյ պէս մեծագոր պետութեան մը համար, որուն մէկ մասին շարժումը բաւական պիտի ըլլար որեւէ կերպով մը Հայաստանը իր ներկայ վիճակէն փրկելու համար: Կը հասկնանք ատենը եկած չնկատել, թուրքերու հետ խնդիր չհանելու համար, անոնց թարեկամութիւնը այս միջոցին որեւիցէ նկատաւնեւորով թանկ նկատուած ըլլալով, բայց Վրաստանի և Ասորպատականի կողմերէն եղած անիրաւ կարգադրութիւններու դարմանումը զուտ ներքին և Ռուսիոյ բարեկամեցողութեան հետ կապ ունեցող խնդիրներ ըլլալ կ'երեւան որ դժբաղդաբար ցարդ պակասած է այդ բարի կամեցողութիւնը:

Կուրօրէն խանդավառութիւն ստեղծելու աշխատող մեր միամիտ քարոզիչները առիթը ունեցան վայրկեան մը խորհրդածելու այս յոյժ կենսական հարցին շուրջ, տեսա՞ն Ռուսերու անբարեացակամ ընթացքը, եթէ տեսան և չի խօսեցան, կեղծասորներ են ու այս դժբաղդ ազգին միամտութիւնը շահագործելու կ'աշխատին: Իսկ եթէ չի տեսան, կատարեալ կոյրեր են և իրաւունք չունին խօսելու իրենց չի գիտցած խնդիրներու շուրջ: Կամ մէկը կամ միւսը:

Շատ անգամներ այս կարգի խնդիրներու շուրջ տառապառելու համար երկար վարանումներ ունեցած եմ, վարանալով որ ազգին մէջ սկսուած խանդավառութիւնը դէպի իր հայրենիքը կը կտաի կամ յուսաբեկումներ կ'ստեղծէ, բայց անձնապէս համոզուած ըլլալով որ ամէն ինչ իրական գոյնին մէջ պէտք է ներկայանայ ժողովուրդի մը առջեւ՝ ամէն բան մերկապարտանոց պարզութեան մէջ գտալ շահ մեր ժողովուրդին, անցեալի դառն դասերը բաւական են ոտոր ճշմարտութեան համոզուելու համար:

Գիտենք և պէտք չէ մտնանք թէ շատ բան տու-
 ժած ենք դարերէ իվիր հարստական պոսնիկ գիւտնու-
 գիտութեանց վրայ խոր հաւատք մը չինքն ըլլալնուս
 համար, որուն սաղարանքներուն զոհուեցանք և այս
 վիճակին եկանք. և այս բոլորին պատասխանատու-
 թիւնը կ'իյնայ մեր բոլոր կուսակցութեանց վրայ ան-
 խափր. Ուրեմն հարկ կա՞յ անգամ մը ևս կրկնելու
 թէ կուսակցականութիւնը այս ազգին մէջ ազատար-
 եղած է:

Հոս մեր կուսակցութեանց անցեալ գործունէու-
 թեանց հաշուարկարար բնելու պէտք չկայ. կա՞յ մեր
 մէջ մէկը որ ձեռքը խղճին վրայ դնելով յայտարարէ
 թէ անոնց որեւէ մէկ գործունէութենէն ազգը օգուտ
 մը տեսած է: Զգենք Դաշնակցութիւնը և Հնչակիա-
 նութիւնը, որոնք իրենց սխալ և անհեռաւիտ քայլե-
 րուն հետեւանքով իրենց հետ մէկտեղ ազգն ալ թա-
 ղեցին: Եւ ամէնէն ըմբոստեցուցիչը անոնցմէ առա-
 ջինը դեռ կը յաւակնի ազգին անուշով խօսելու:
 Աչքի առջեւ տանենք այսօրուան պատնէշին վրայ
 ցցուող և ազգը լաւագոյնս զեկալարելու յաւակնու-
 թիւններով ներկայացող Ռամկ. Ազատ. Կուսակ-
 ցութիւնը, որուն համար պէտք է անկեղծօրէն խոստո-
 վանիլ որ խրատուած միւս կուսակցութեանց յա-
 խուան գործունէութենէն, բաւական չըջանայեաց
 քաղաքականութեան մը կը հետեւի, ազգը նորանոր
 աղէտներու չմղելու համար, բայց իրականութեան մէջ
 ազգին քաղաքական ճակատին վրայ իր գործունէու-
 թիւնը արդիւնք մը տուած չէ. բայց իբր բարենիշ կա-
 րելի չէ նաեւ մտնալ իր բարերար օրը որ խաղացած
 է ան, չարաղէտ կուսակցութեան մը ազգակործան գոր-
 ծունէութիւնը կոտորելու համար: Թերեւս առանց
 Ռամկավարութեան Դաշնակցութիւնը պիտի յաջողէր

ազգին մտացորդն ալ գերեզման տալիսորդելու: Ու-
 րեմն մեր մէջ կուսակցութեանց վնասակար, աղէտալի
 գործունէութեանց վրայ զի՞մ մը քաշելով պէտք է
 խոստովանիլ որ ազգին ներկայ վիճակը նկատի ունենա-
 լով կուսակցութիւնները քաղաքական մարդին մէջ չեն
 կրնար օգտակար ըլլալ: Հաշուի առնելով Հայաստանէն
 դուրս մնացեալ հայութեան աշխարհիս չորս ծայրերուն
 վրայ սխառած վիճակը, որոնք պէտք չունին ունէ կու-
 սակցութեան մը քարոզներուն հայրենիքին հետ իրենց
 կապը վառ պահելու համար: Եթէ իր խելովին համա-
 պատասխանող հայրենիք մը իրապէս կերտուելու վրայ
 է՝ հայը ինքնին կապուած է այդ հայրենիքին. կը բաւէ
 որ մեր թերթերը, որոնք մեր լուրերու աղբիւրներն
 են միշտ անկեղծ ըլլան և առանց յետի միտքերու,
 ասն լուրերը ինչպէս որ են և չատրուին կուսակցա-
 կան չիլ հաշիւներէ: Ինչպէս վերը բացատրեցինք,
 Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութիւնը պէտք ունի անկեղծու-
 թիւնը չգրուել սփիւռքի հայութիւնը իրազեկ պահելու
 այն վարանոտ չըտելու համար դաւադիր ընթացքը որ
 Ռուսերը ցոյց տուին քաղաքականապէս գորեղ Հայաս-
 տան մը պատրաստելու համար:

Ինչ որ իրեն համար բարենիշ մը չէ, անիկա միշտ
 տարուած է իրենց սպրտաւոր ապահովելու մտահոգու-
 թիւններով կրննուած վարձկան քարոզիչներու պոռո-
 տախօսութիւններէն. Հրաչ Նրուսեղ և Պօղոսեաններ
 բացառութիւն չէին կրկար կազմել: Կէս դարէ իվիր
 մեր կուսակցութիւններուն մէկը միւսին հետեւն իյ-
 նալուն պատճառ դարձող ախտաւորութիւններէն
 պէտք է ազդիլ, ազգին կուսակը նստած, և տարիկա
 ապահովելու համար ազգը պէտք է լալիլ իրենց մեղ-
 րարոյր քարոզներով: Այս բոլորին առջեւ ազգը, զե-
 կը փրկած նաւակի մը նման, չորս հովերուն անձնա-
 տուր, ոչ կրցու կշտել անոնց խօսքերուն տարողու-

թիւնը և ոչ ալ իրականութեան հետ բաղդատելու խո-
համութիւնը ունեցում, և ծախահարեց ու ծախահարեց
առանց խորքերը քննելու:

Ես չեմ անոնցմէ որոնք կը հաւատան թէ ինչպէս
անհատական կեանքի մէջ, նոյնպէս հաւաքական կեան-
քի մէջ դժբաղդ կամ բաղդաւոր ծնած ազգեր կան
աշխարհի վրայ, և թէ շատ մը ազգերու քաղաքական
նուաճումները և հսկայաքայլ յառաջդիմութիւնները
արդիւնք են իրենց բաղդաւորութեան: Եթէ ազգերը
մեծցած են և իրենց համար քաղաքական մեծ գիւրք
ապահոված աշխարհի քարտէսին վրայ՝ ստիկա ըսել
չէ թէ անոնք դժբաղդ օրեր ունեցած չեն և դժուարու-
թիւններու դէմ հանդիման գտնուած չեն: Եթէ անոնք
այդ թոյր դժուարութիւններէն յաղթական դուրս ե-
կոյ են, պատճառը՝ անոնք ունեցած են հաւատես և
գիւտնադէտ առաջնորդներ որոնք անշահախնդիր ոգիով
մը, ղեկավարելով ազգին նաւը մեծամեծ ալեկոծու-
թիւններու մէջէն հասցուցած են ապահովութեան նա-
ւահանգիստը: Մենք դժբաղդաբար չունեցանք երբեք
քաղաքական գետնի վրայ հաւատես և գիւտնադէտա-
կան առաւելութիւններով օժտուած առաջնորդներ. ա-
հա թէ ինչու միշտ մեր նաւը մնաց փոթորկալից ծո-
վուն մէջ, առանց ուղեցոյցի: Եւ ամէնէն ծիծաղելիին
ունեցած ենք ժամանակ առ ժամանակ մեծ առաւելու-
թիւններով օժտուած անձնաւորութիւններ որոնք հը-
րաչքներ գործած են օտար պետութիւններու մօտ իրենց
ծառայութեանց մէջ: Բայց մեր ազգային իշխանու-
թիւնները վարժապետական չեմ գիտեր ինչ մտածողու-
թիւններով միշտ արհամարհական կեցուածք մը ունե-
ցած են և չեն ուզած անոնց հեռատեսութիւններէն օգ-
տուիլ:

Այս մասին անէքտօթ մը բաւական է որպէսզի
ընթերցողներս ալ ինծի պէս մտղերնին քաշեն, մեծա-
մեծ առիթներու մէջ ցուցադրուած աննրկելի ապիկա-
րութիւններու պատմութիւնը լսելով: Նուպար Փաշա,
որուն elogee ընելու պէտք չիկայ իբր աշխարհահռչակ
գիւտնադէտ կ'առաջարկէ Ներսէս Պատրիարքին գին-
քը ընտրել իբր Պատուիրակ Պէրլինի Վեհաժողովին
համար:

Ներսէս Պատրիարք որ կ'երեւոյ թէ մեր ներկայ
քարոզիչ վարժապետներէն աւելի հաւատես մէկը չէր
և չէր գիտեր թէ քաղաքական հարցերու մէջ գիւտնա-
դէտական լեզուին և նրբութիւններուն տեղեակ և
ձեռնհասմարդկութեւ պէտք կ'որ, նախամեծար սեպեր է
քանի մը բարձրաստիճան եկեղեցականներու ընտրու-
թիւնը, որպէս թէ եկեղեցիներու միութեան հարց
մը ըլլար լուծուելիքը: Երբեք հարագուշակ յօդուածը որ սահ-
մանուած մնաց երբեք չի գործադրուելու: Նուպար
փաշա մը աւելի նպատաստար և գործնական պայմաններ
կորզելու պիտի յաջողէր խորհրդաժողովէն, առիկա ալ
տարակուսելի էր, տրուած ըլլալով խորհրդաժողովին
մասնակցող պետութիւններէ ոմանց անբարեացակամ
կեցուածքը այդ խնդրոյն շուրջ: Բայց ինչ սր ապա-
հով էր, Նուպար փաշա պիտի յաջողէր ապացուցանելու
որ Հայը քաղաքակրթութեան ճամբուն վրայ, շատ ա-
ւելի ընդունակ քան տիրող տարրը Թուրքիոյ մէջ ի-
րաւունքներ ունի գոնէ իր հողամասերուն վրայ՝ ազա-
տօրէն չնչելու և իբր մարդ տարելու համար. այն ա-
տեն անէնէն անբարեացակամներն անգամ պիտի խոր-
հէին լրջօրէն Հայուն այդ իրաւունքներուն վրայ, և
պիտի չունենային այն քմծիծաղը որ խորհրդաժողովին
նրբանցքներուն մէջ յառաջացուց Հայրիկին լացն ու կոծը:

Այս կարգի անէքթոսներ չառ կան մեր ազգային կեանքին մէջ. չառ կան որովհետեւ անգամ մը գործուած սխալը երբեք դառ չըլլար մեղի: Պատեհութիւններու կրկնութեանց մէջ, ամենաթանկագին տախտակներու տառն, միշտ նոյն մտայնութիւնները և սխալմունքները: Ինչո՞ւ. որովհետեւ ուրախ Պօղոսեանի, Հրոյ երուանդի պէս չի յաջողած վարժապետներ, Գոհիբէի Ռամկալար լիարներէն էօմէն Բարազեանի պէս անջիւ մարդեր կան՝ առջեւ նետուած են ազգին քաղաքական ճակատը վարելու համար, որոնց մղած պայքարին արդիւնքը ներկայ քառասուն վիճակը միայն կըրնոր ըլլալ, ոչ աւելի ոչ պակաս: Ինչ որ քանիցս ըսած եմ «Արեւ»-ի մէջ հրատարակուած յօդուածներովս, չեմ վարանիր կրկնութիւն մը ընելու: Հոյը իր չքնաղ յատկութիւններուն քով երկու խոշոր թերութիւններ ունի, որոնք դժբաղդաբար ցեղային սխալ մը ըլլալ կը կարծուին. — Ա.ը հայուն նաք, Բ.ը յաւակնոց յամառութիւնը. որոնք առն փրիչ եղած են անցեալին մէջ և պիտի ըլլան ապագային համար եթէ բարերար դատախարակութիւնով մը չի թօթափենք մեր վրայէն այդ ախտանիշերը: Հիւանդութիւններ որոնք մեծ դեր մը խաղացած են մեր բոլոր քաղաքական անյաջողութեանց մէջ: Ուրեմն հասկնալի է որ երբ մեր ազգային քաղաքական ճակատագիրը ճշգրտու վրայ է հարցը ճանչնա՞նք պատեհութեանց վստմութիւնը և չի ձգենք որ Պօղոսեանի պէս ընտելարանի մը սեղանին առջեւէն փախած մարդեր, յաւակնութիւնը ունենան ազգին ապագային հետ խաղալու:

Ազգի մը ճակատը վարելու համար միայն գրիչ շորթել գիտնալը բաւական չէ. հեռատեսութիւն, շրջահայեցութիւն, պատեհապաշտութիւն և կենցաղագիտութեան, որոնց վրայ քիչ չառ գաղափար ունենան

պէտք է մարդ ազգային գործիչի հովեր տունել տալ: Նոյնպէս Հրոյ երուանդը ճանչցայ միայն ինծի հետ փոխանակած մէկ նամակով[*], որուն մէջ գործածուած մէկ նախադասութիւնը բաւական եղաւ զիս համոզելու որ զուրկ է բոլորովին վերոյիշեալ ձիրքերէն, և աւելին հոգիով ու արամաբանութիւնով դատարկ այդ մարդը չառ չառ բացթողնայ ակադեմիայի մը բնագոտը կընայ ըլլալ իր վերացական գաղաբարներովը, որոնք չուտ կը ցնդին օդին մէջ, զալով Պօղոսեանին, իր վերջնութիւն խմբագրականներէն մէկ հասար միայն բաւական է իր նմոյշ իր խելքին և հեռատեսութեան վրայ լոյս մը սփռելու համար: Խմբագրական մը ուր թաքթի պակասութիւնը, հայրենասիրութեան պիտակի տակ հայրենադուութիւնը, մասնիշնոր խարաղանքու նպատակին տակ մասնաշնոր իւնը. վերջապէս ամէն բան գոյութիւն ունի բացի արամաբանութենէն: Հիմա մտիկ ըրէք այդ խմբագրականին կրճատուած պարունակութիւնը:

Գտէք եւ կրկին կարդացէք Ազգասիրտի ձեռնարկութիւններէն քանի մը օր վերջը գրուած Հօկերու մասին խմբագրականը, որուն մէջ կատարօրէն յարձակելէ ետքը Դաշնակցութեան վրայ, որովհետեւ կը կարծէ թէ մասնաշնոր իւն ընտելիքը անոնք են, կ'անցնի Հօկերու կազմակերպութեան պատմութեան: Հոս բացէ ի բաց կը խոստովանի թէ Հօկերու ծրագրին մէջ Համայնավարութեան քարոզութիւնն ալ կայ: Բայց

[*] Իմ նպատակէս դուրս է հոս յուզել անձնական խնդիրներ, հետեւաբար «Արեւ»-ի խմբագրական մեջ պատահած միջադէպի մը տոքիս փոխանակուած սոյն նամակները, եթէ հարկ ըլլայ պիտի հրատարակեմ յետագային, ցոյց տալու համար մեր հանրածանօթ բնագոտին խելին չափը:

տալիկա Հայրենիքի սահմաններէն ներս չիմա մենք հոս պիտի չքնենք թէ իրապէս Հօկերու կողմութեան մէջ կ'սոյ Համայնավարութիւն քարոզելու ծրագիր թէ ոչ: Բայց կը հարցնեմ բոլոր թաքթէ հասկցող մարդոց թէ այն միջոցին որ տեղական իշխանութիւնները Հօկերու կողմութեան մէջ Համայնավարութիւն կայ կամ չկան քննելու վրայ էին, պատե՞հ էր ելլալ տառնկ բան մը գրել: Ասիկա մասնիչները խորագրանկու ձեւին տակ մասնաշաղկապ ընել է թէ ոչ: արդէն անոպայ մասնիչներն ալ այդ բանը ըսած էին, այս մարդիկը համայնավարութիւն կը քարոզեն չըսին. Հօկերու ծրագիրներուն մէջ համայնավարութիւն կայ ըսին: Այս խմբագրականով Պօղոսեան ալ նոյն բանը կ'ըսէ: Բարեբաղդաբար ո՛չ մասնիչները մատերնին փաթթեցին և ոչ ալ բարձէին ուշադրութիւնը դրական այդ անխելք և անտեղի խմբագրականը որ կրնար շատ սուղի նստիլ ձեռքակալներուն: Եւ այս տեսակ գործիչեր են որ կ'երգեն մեր գլխուն օրն իրուն մեր հայրենիքը: Եւ հիմա հասկնալիք թէ ինչու հայը չի յաջողիր քաղաքական գետնի վրայ:

Ուրեմն վերջացնելէ առաջ երկու խօսք ևս իմ սիրելի հայրենակիցներուս ուղղուած: Ես ըսի ինչ որ տեսայ և մտածեցի, աւելի զգացուցի քան թէ ըսի, որովհետեւ գիտեմ թէ շատ բան կայ գեռ ըսիլիք: Ես անձնական նպատակ մը չեմ հետապնդեր. տալիկա ինծի համար ամօթ մը պիտի ըլլար այս տարիքէս ետքը: Ես կ'ուզեմ տեսնել երկու բան փոխուած մեր ազգային սեմին վրայ: Գիտեմ թէ կազն ու կախը և հետեւաբար պոյքաբը մարդուս բնութեան հետ ծնած է. բայց երբ կը տեսնեմ ազգեր որոնք սորված են անշուշտ իրենց խորունկ դատարարութեամբ ամէն

հակառակութիւն մէկ կողմ նետած գերագոյն ժամերու մէջ ազգային գոյութիւնը փրկելու համար միացած՝ պարզապէս սրտէս արիւն կը հոսի նախանձէս: Ով երանելի հայորդի դուն որ դարերէ իվեր համայն աշխարհի զբանջացում միայն առթեցիր, գործի, արւեստի և գիտութեանց մէջ քու ցուցողութեամբ չքնաղ քալիթներուդ համար: Չե՞ս տեսար այն վիճը որուն առջեւ հասած է քու նուիրական ցեղդ արսափնեմ աւելի Եւրոպիոյ քոնաւոնքիւններու հետեւանքով: Ինչո՞ւ, որովհետեւ հայը հայէն կը նախանձի. հայ մը չի գնահատեր հայու մը կարողութիւնը. պէտք է որ անոր ընդդիմաթուէ, պէտք է որ անոր հետ պայքարի և իհարկին կախ տեղծէ: Այս բոլորը երբ կը տեսնաս ամէն օր քու աչքիդ առջեւ, շատ անգամներ ալ օտարին ծաղրին և հեգնանքին առարկայ ըլլալու գնով, չե՞ս խայրի անգամ մը ինքզինքիդ առջեւ իբր հայ: Աչքիդ առջեւ բեր այսօրուան վիճակը ազգիդ, ուր ամէն ժամանակէ աւելի պէտք կայ միութեան: Գիտեմ թէ այս վիճակին մեծ պատասխանատուութիւնը կ'իյնայ ազգին ճակատագիրը վարելու յաւակնող կուսակցութեանց և անոնց օրկաններուն վրայ, որոնք շատ անգամ իրենց թեթեւամտութիւններով և ոչ-չըջահայեաց գրութիւններով կիրքերը կ'արծարծեն և եղբայրը եղբօր դէմ կը հանեն: Բայց գիտցիր որ դուն ալ իբր հայ, իբր անհատ քու բաժինդ ունիս այս պատասխանատուութեանց մէջ: Քու անտարբեր կեցուածքովդ որ շատ անգամ զիրենք կը քաջալերէ. ուրեմն դուն իբր ցեղիդ արժանապատուութեան նախանձախնդիր անձ մի ձգեր որ կարգ մը արժեմ չարժեմ մարդեր գտն քու ճակատագիրդ վարելու յանդգնին: Գիտցիր ընտրել քու ղեկավարներդ. անոնք առաջին փոփոխութիւնը որ ևս ալ դուն ալ ուրախութեամբ պիտի ողջունենք, ա-

նոր բարերար արդիւնքները տեսնելով. և պիտի գոցենք աչքերնիս տեսնողով որ երկու կենսական հարցեր փոխուել են մեր ազգային ճակատին վրայ. կազն կռիւն դադարած և միութիւնը դոյսացած ազգին ապագան կերտելու համար:

Գտնով մեր հետեւելիք ուղղութեան մեր հայրենիքի հանդէպ, ամէն գնով պէտք է ջանալ զօրացնել զայն, ըլլայ ազգային ըլլայ անտեսական տեսակէտներով ինչ որ ալ ըլլան ներկայ քաղաքական պայմանները նոյնինքն Ռուսերու անբարեացակամ կեցուածքին տուջեւ: Մենք ներկայ քաղաքական կացութիւնը ընդգծեցինք ներկայ երեւոյթներուն վրայ հիմնուելով: Պէտք է անկեղծօրէն խոստովանինք որ մենք Մոսկուայի ապագայ մտադրութիւնները քաղաքերծելու կարողութիւնը չունինք, ինչ որ մեզ առայժմ անբարեացակամ կ'երեւայ, կրնայ որոշ ծրագիրներու հետեւանք եղած ըլլալ, որոնք կրնան բարեփոխուիլ ապագային: Ամէն պարագայի տակ վստահ ըլլանք և այս մասին պէտք է յուսալքուինք որովհետեւ չկայ բան մը աշխարհի վրայ այնչափ ենթակայ փոփոխութեան քան երկրի մը քաղաքականութիւնը: Այդ մարդին մէջ միայն յանկարծ տաեղութիւնը սիրոյ փոխուած կը տեսնէ մարդ, ուստի ամէն զրկանք նոյնինքն աչք առնելով երթալ մեր աշխատութեան բաժինը տանիլ պէտք ենք հայրենիքի վերելքին, մեր ամէն մէկին չունչը պիտի սատարէ քաղաքական նուաճումներու մեր նուիրական հողին, ուր որ մեծամասնութիւն կայ հոն է իրաւունքին յաղթանակը. ուրեմն ստուարացնենք Հայաստանի ժողովուրդին քանակը չի մոռնալով նաեւ ազնուացնելու որակը:

ՅԱՒԵԼՈՒՄԸ

«ԹԻ ՀԱՅԸ ԻՆՁՈՒ ԶԻ ՅԱԶՈՂԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ» վերնագրով պրակտ արդէն հրապարակ ելած էր երբ որ կարգացի Պ. Հրաչ Երուանդի «Հայաստան ինչպէս որ է» խորագիրով բանաստեղծական շարունակութիւնը հրատարակուած Արեւի 8 Մարտ 1935 թուակիրով:

Մեր խորհրդածութիւններէն և վերլուծումներէն առաջ տանք իսոքա իրեն երեւանէն Մօսքուա երկաթիւք երկաթուղեգծի մասին:

«Հայաստան վճռած է գտնել այդ ողջատ շրջանառութիւնը, և այդ վճռականութիւնը հերոսութիւնն է, արտանը պիտի կանգնի հայկական կամքով, և հայկական քրտինքով և զոհարեութեամբ, երկարուիմ 5 ամեայ ծրագրին մէջ չէ եւ. Միութեան»:

«Ինչո՞ւ փնտռել թէ որ անկիւնէն գլորած ժայռն է որ խափանած է անոր ճամբան Խ. Միութեան ծրագրէն ներս. այդ փնտառուքը մարդկային բնութեան մէկ տխրած գիծը երեւան պիտի բերէ մինչդեռ աւելի պայծառ աւելի հոգեպարար գիծեր կան և պէտք է նոյնիսկ երախտապարտ ըլլալ այն միւսին որ անոնք երեւան գալու պատեհութիւն կ'ունենան»:

«Մանր ձեռնոց մը նետուած է հայկական նախաձեռնութեան, կամքին, չինարարական ուժին և առանց նեցուկի քաղելու ինքնավստահութեան, և այդ ձեռնոցը վերցուած է անփախելութեամբ ամուր սրտով»:

Պ. Հրաչ Երուանդ դպրոցական աշակերտութեան տուջեւ դասախօսութիւն մը ըրած ըլլալ կը կարծէ ուր շատ անգամներ տպուչ խորհրդարանչմարելի կ'անցնին: Իրաւ որ մեր հոգաւորը գլեց անցաւ Արեւի եղբորս:

Հիմա կը հասկնանք թէ անկիւն որ և աւելի ա-

պատում

1444-2002

հաւոր փառաւ մը եւս կը բերէ ռուսերու անբարեկամ-
կամ կեցեալներն դէպի մեր հայրենիքը՝ Երկաթու-
ղեգծին օ մահաւ ծրագրէն դուրս ձգելու համար գըլ-
տորած ժայռը հաւանականաբար թուրքին ժանգոտ
ձեռքն է, որուն առջեւ Մօսքուան մեծ հաճոյակատա-
րութեամբ մը տեղի տուած է, ուրիշն Հայաստան թէ
վարէն թէ վերէն կոտորեալ գաւազարակոն ցանցի մը
մէջ տոնուած է և մեր Տօն Քիչօթ հետորը, այն
ժանգոտ ձեռքը փնտռել հասկնալը անգամ ուեղորդ
կը նկատէ, կը բաւէ որ տեղին շատ պոյժաւ և հո-
գեպար ր զիծեր կան հայ ձեռներե ութեան, հայ շի-
նարարական ոգին և վերջապէս հայ ինքնավատահու-
թեան մէջ որ ծրագրուած է ինքն իր մէջ գլուխ հա-
նելու այս նկայ գործը, պատմութեան և աշխարհի
բոլոր մատուորականութեանց annaleին մէջ անգուգա-
կան մնալիք այս կարգի արտաւոյց միաքերն էին Հը-
րաչ Երուանդի որ ծափահարուեցան Գաղղիոյ մէկ
ծայրէն միւսը, ուր կ'ըսեն թէ հայ խոհականութիւ-
նը, հայ մատուորականութեան élite փոխադրուած է
որ գիտէ ի հարկին իր լսածը, գտակ կշռել և ելրա-
կացնել:

Անցեալ որ կ'անցնէի էզպէրիէի պարտէզին առ-
ջեւէն, ուր տեսաւ մարդ մը անկիւնը կեցած ճառա-
խօսութիւն մը ընել կը փրձէր, յայտնի էր որ անի-
կա Ապոստոլիէի հիւանդանոցէն փախած էր, ուր խել-
քին գամը տեղէն խոխտած ըլլալուն արգելափակած
էին զինքը, իր խօսքերէն դատելով մարդուն միակ
պակասութիւնը իր մեծամոլ ինքնավատահութիւնն էր
որով կը յանգզէր արհամարհել բոլոր աշխարհի ու-
մերը, և ասպարէզ կը կարգար թէ հիւսիսի և թէ հա-
րաւի պետութիւններուն միանգամայն, անվախօրէն
վեր վերցնելով անոնցմէ նետուած ձեռնոցը... խեղճ

մարդը 5 վայրկեան ետքը կրկին կը տանէին հոն ուր-
կէ փախեր էր մէկ ժամ առաջ... բախտաւոր է
Հրաչ Երուանդ որ իր բանախօսութիւնը Գահիրէի
մէջ ընելու ծախաւէր գաղափարը չունեցեր է... պա-
րապ տեղը իրեն հետ միասին պիտի ալլէին զինքը
ջերմագինս ծափահարող ռամկ լիարները:

Գալով մեր կողմէ արուելիք մեկնաբանութեանց
Հայաստանի շուրջ դարբնուած մեքենայութիւններու
մասին, պէտք է բացարձակօրէն ընդունիլ որ աննշան
վիճակին մէջ իսկ Հայաստանի մը կազմութիւնը և
անոր վերածնունդը թուրքերու մղձաւունջը կը կազ-
մէ, անոնք օգտուելով ռուսական բարեկամութենէն
ամէն էրթիք կը բանեցնեն Մօսքուայի մօտ անոր
քաղաքական մեծութիւնը եթէ ոչ խոփանելու գէթ
գժուարութիւններու մասնելու համար, գժբախտա-
բար ռուսերն ալ իրենց կարգին ամէն հաճոյակատա-
րութիւն ցոյց կուտան առայժմ անոնց գոհացում
տալու համար, անկե՞ղծ են ռուսերը, թուրքերու հետ
իրենց սիրտբանութեանց մէջ, և թէ անոր սիրուն
պիտի ձգե՞ն որ Հայաստան օտքի տակ երթայ ատիկա
ապագան ցոյց պիտի տայ, առայժմ մեր պարտքն է
առանց կորսնցնելու մեր պողարիւնութիւնը դէպքե-
րու զարգացումներուն սպասելով հաղթե՞նք ջանալ
ռուսական վերացական հաւանականքը դրական հոգի
վրայ փոխադրել տալու համար, եթէ ռուսերը թուրք
բարեկամութիւնը յաւերժացնելու հիմնական պատ-
ճառներ ունին — ինչ որ ես չեմ կարծեր, — մեր շի-
նարական ուժը, ձեռներեցութիւնը և յանդուգն ինք-
նավատահութիւնը, բաւարար elementsներ չեն մեր
ուզած ձեռով Հայաստանը կերտելու համար գժբախ-
տաբար ինչպէս մեր երկնառագ հետորը ցոյց տալ
կ'ուզէ իր իթօրիք փիլիսոփայութիւններով:

Այս խնդիրներու շուրջ կարծիքներու փոխանա-
կութիւն մը ունեցալ բարեկամներէս Տօքթօր Գ. Ա.
մատենանի հետ, որուն որչափ բժշկական, նոյնչափ

ազգային խնդիրներու շուրջ գրութիւնները հիացում
միայն ստեղծած են իր շուրջ:

Պ. Ամատեան՝ չկրնալով ուրանալ ռուսերու ան-
բարեացակամ կեցուածքը դէպի մեր հայրենիքը, կը
վերագրէ երկու զօրաւոր պատճառներու, նախ կ'ըսէ
անիկա, ռուսերը երբ որ Հայաստան մտան և համայ-
նավարացողին զայն, սոյն սահմանային աննպաստ
կարգադրութիւնները եղած էին զաշնակ կառավարու-
թեան օրով. երկրորդ, պէտք չէ մոռնալ որ կ'ըսէ ան,
պոլշէլիքութեան մէջ միջազգայնականութիւնը աւել-
ի լայն տեղ ունի քան ազգայնականութիւնը, այ-
սինքն բաց խօսելով համայնավարական ըմբռնումնե-
րով ամէն ազգի համար որոշ սահմաններով հայրենիք
մը ունենալուն այնչափ ալ կարեւորութիւն չեն տար
համամարդկային վարդապետութիւններով, ահա թէ
ինչու աւելցուց ան թէ ռուսերը անտարբեր կը կե-
նան երբ որ կը տեսնան հայկական որոշ շրջաններու
միացումը դրացի երկիրներու հետ. Հիմա այս բա-
ցատրութիւններով երկրորդ վարկածն է որ պատճառ
դարձած է առաջին պարագային մէջ ցոյց տրուած
անտարբերութեան, ես կը մերժեմ այս վարկածը
եթէ Ռուսիոյ մէջ ազգայնականութիւնը տեղը տուած
է միջազգայնականութեան համայնավարական վար-
դապետութիւններով, այն ատեն ի՞նչ ըսել է որոշ սահ-
մաններով երկրորդականութիւնը, ասիկա Հայաստանն
է, միւսը Ատրպատականն է, անդիինը Վրաստանն է
ըսելու ի՞նչ հարկ կ'որ, թող միացնէին միջազգային
երկիրներու պիտակին տակ լմնար. քանի որ ամէն
ազգի համար որոշ սահմաններով երկիրները զատուե-
ր են, մէկին իրաւունքը միւսին անցնելու խնդիրը ա-
նիրաւութիւն մը ըլլալէ չի դադրիր, որուն առջեւ
ռուսերու անտարբեր կեցուածքը աչքի կը զարնէ:
Իմ կարծիքովս անշատաւար այս բոլոր վարկածներէն
ռուսերու հաճոյակատարութիւնը թուրքերու հանդէպ
մեծ զեր ունի Հայաստանի կրած զրկանքներուն մէջ,
որ կը տեսնան և չեն ըսեր մեր հանրածանօթ քարո-
զիչները: Ասծ. փրկէ այս ազգը իր շարլաթան քարո-
զիչներէն:

Տ. ՏՕՆԻԿԵԱՆ

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0038252

Գին 1.5 Ե.Դ.

Printed by
SAHAG - MESROB Press,
25 SHARIA TEVFIK CAIRO